

## อ่านบทความ.....อัตลักษณ์และวาทกรรมนิราศ...ของมหากวี สุนทรภู่

นำเสนอเมื่อ : 20 มิ.ย. 2552

ช่วงนี้จะลงบทความเกี่ยวกับสุนทรภู่มากเป็นพิเศษค่ะ เพราะมีพันธะกับนักเรียนให้เขาทำกิจกรรมหลายอย่าง เลยต้องหาข้อมูลให้ เพื่อที่เขาจะได้ศึกษาคนควาไปทำกิจกรรมตามที่กำหนด และวันนี้เอาบทความของคุณมหา สุวรินทร์ ที่ลงในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ฉบับวันที่ 8 มิถุนายน 2552 มาให้อ่านค่ะ เป็นบทวิเคราะห์ที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่ง....

**สุนทรภู่ นับเป็นมหากวีสามัญชนที่โดดเด่นในหมู่กวีประจำชาติ**  
**ซึ่งเต็มไปด้วยเชื้อพระวงศ์เสียทั้งสิ้น** ทั้งนี้สังคมไทยที่มีสภาพเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยอยุธยา ทั้งยังชีวิตในแวดวงของกลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรงของความเปลี่ยนแปลง มีความสอดคล้องกับทัศนคติและค่านิยมของพวกกระฎุมพี

'**กระฎุมพีไทย**' (ในที่นี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า bourgeois หมายถึง คนมั่งมี หรือสามัญชนที่สร้างฐานะจนร่ำรวยขึ้นมา) ไม่มีกำเนิดเป็นอิสระจากระบบศักดินา ไม่ใช่กลุ่มบุคคลที่หุนหันองทางการเมืองของพวกศักดินา ไปอยู่ในชุมชนที่สร้างใหม่ตามชุมชนทางคมนาคมและพัฒนาเมืองขึ้นเป็นฐานอำนาจอิสระของตนเอง มีรายละเอียดอธิบายอยู่ในงานเขียนชุด 'ปากไถและใบเรือ' ของศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์

วรรณกรรมนิราศของสุนทรภู่ทั้ง 8 เรื่อง คือ นิราศเมืองแกลง, นิราศพระบาท, นิราศภูเขาทอง, นิราศวัดเจ้าฟ้า, โคลงนิราศสุพรรณ, นิราศประจิม, นิราศเมืองเพชร และรำพันพิลาป จึงเป็นสะพานเชื่อมวาทกรรมกับคนชายขอบที่เป็นมุมมองคนเมืองอย่างที่สุนทรภู่มองเห็นวิถีชีวิตชาวบ้าน คือ การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ การแต่งกาย วัฒนธรรม และสำเนียงภาษา เป็นสิ่งที่กำหนด 'ความเป็นอื่น' ต่างจากสังคมกระแสหลักในคนบางกอก ที่ค่อนข้างละเอียดกว่านิราศที่มีมาก่อนหน้านี้

นิราศเรื่องต่างๆ ของสุนทรภู่ผ่านการสร้าง 'วาทกรรม' ในนิราศกับวิถีชีวิตคนชายขอบที่เป็นทั้ง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มคนชายขอบที่เรียกตัวเองว่าเป็น 'คนไทย' หมายถึง ผู้คนในศูนย์กลางอำนาจรัฐของวัฒนธรรมชั้นสูงในกรุงรัตนโกสินทร์ อาจเปรียบเทียบสำเนียงเสียง 'เหนือ' ที่ไม่ใช่คนเมืองหลวงกับสำเนียงพูด 'เยื้อง' ของคนบางกอกและกลุ่มคนชายขอบที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น มอญ ลาว เขมร เจก จีน จาม และลูกผสม เป็นต้น

**สุนทรภู่** เป็นกวีไม่กี่คนในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ได้สัมผัสกับวิถีชีวิตชาวบ้านและพบเห็นคนชายขอบเหล่านี้และมีส่วนในการเผยแพร่การมองคนชายขอบผ่าน 'อัตลักษณ์' จากสายตา 'คนสวนใหญ่' ในบางกอกที่ส่งผลกระทบต่อการสร้างอัตลักษณ์คนชายขอบ สื่อสารผ่านทั้งในแง่ กวีนิพนธ์ เรื่องสั้น และเศรษฐกิจการเมืองของช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่ส่งอิทธิพลมาจนถึงปัจจุบัน

นิราศภูเขาทอง เป็นวรรณคดีประเภทนิราศ แต่งด้วยกลอนแปดมีความยาวเพียง 89 คำกลอนเท่านั้น

สุนทรภู่แต่งนิราศเรื่องนี้จากการเดินทางไปนมัสการเจดีย์ภูเขาทอง ขณะบวชเป็นพระภิกษุไปเมื่อราวเดือนสิบเอ็ดปีชวด พ.ศ.2371 ในแผ่นดินรัชกาลที่ 3

แม้จะเป็นนิราศสั้นๆ ไม่ยาวมากนัก แต่มีความไพเราะและเรียบง่ายตามแบบฉบับของสุนทรภู่ ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย บรรยายความรู้สึก ขณะเดียวกันก็เล่าถึงสภาพของเส้นทางที่กำลังเดินทางไปด้วย ทานมักจะเปรียบเทียบชีวิตและโชคชะตาของตนกับธรรมชาติรอบข้างที่ตนได้เดินทางผ่านไป มีหลายบทที่เป็นที่รู้จักและท่องจำกันได้

**ภัญญู ศรีจำลอง** อธิบายเส้นทางการเดินทางไปภูเขาทองของสุนทรภู่ในหนังสือ 'ท่องโลกกวี เทิดอักษรสุนทรภู่' ไว้ว่า... "สุนทรภู่เดินทางไปนมัสการพระเจดีย์ภูเขาทองที่พระนครหรืออยุธยาพร้อมด้วยเถรหนูพัด โดยเรือจากวัดราชบูรณะ ตามลำน้ำเจ้าพระยา ผ่านพระบรมมหาราชวัง-บางจาก-บางพลู-บางพลัด-บางโพ-บ-บุญวอน-วัดเขมาภิรตาราม-ตลาดแก้ว-ตลาดขวัญ-นนทบุรี-ปากเกร็ด-บางพูด-บางเต็-สามโคก-บ้านจิว-เกาะใหญ่ราชครามและถึงกรุงเก่า คือ พระนครหรืออยุธยา ได้รับการยกย่องว่าเป็นนิราศที่ดีที่สุด มีสำนวนคมคายและแฝงไว้ด้วยปรัชญาและสุนทรียภาพอันลึกซึ้งตามคติพระพุทธศาสนาและค่านิยมของคนไทยในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น เต็มไปด้วยสำนวนบอกถึงความสงบสำรวม ไม่โลดโผนตามวิสัยชมราวาสเหมือนในนิราศเรื่องอื่นๆ ของท่าน"

คุณค่าทางวรรณศิลป์ในกลอน **นิราศภูเขาทอง** คือการเลือกใช้คำที่เด่นต่างๆ ดังนี้

**สัมผัสสระ** คือ คำที่ใส่สระตัวเดียวกัน

**สัมผัสอักษร** คือ คำที่มีอักษรคล้องจองกัน การซ้ำเสียง คือ การสัมผัสอักษรอย่างหนึ่ง นับเป็นการเล่นคำที่ทำให้เกิดเสียงไพเราะ

**การซ้ำเสียง** จะต้องเลือกคำที่ให้จินตภาพแก่ผู้อ่านอย่างแจ่มชัดด้วย การใช้กวีโวหาร มีภาพพจน์ลักษณะต่างๆ ที่กวีเลือกใช้ ทำให้ผู้อ่านได้เข้าถึงความคิด ความรู้สึกของกวี

**ภาพพจน์อุปมา** คือโวหารที่เปรียบเทียบของสองสิ่งว่าเหมือนกัน มักใช้คำว่า เหมือน คล้าย ดุจ ดูราว ราวกับ

**ภาพพจน์กล่าวเกินจริง** คือ การที่กล่าวเกินจริงหรือน้อยกว่าความเป็นจริง เพื่อสื่อให้เกิดความเข้าใจและมองเห็นภาพในความคิดคำนึงได้ดีขึ้น

**การเลียนเสียง** คือ กวี ทำให้เสียงที่ได้ยินมาบรรยายให้เกิด มโนภาพและความไพเราะน่าฟังยิ่งขึ้น

**การเล่นคำ** คือ การใช้ถ้อยคำคำเดียวในความหมายต่างกันเพื่อให้ การพรรณนาไพเราะน่าอ่าน และมีความลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ประเพณีการแต่งคำประพันธ์ด้วยฉันทลักษณ์ร้อยกรองอย่าง 'จดหมายเหตุ' มีมาแล้วตั้งแต่ยุคต้นกรุงศรีอยุธยา เช่น ยวนพ่าย-ทวาทศมาส ที่แต่งเป็นบันทึกการเดินทางก็มี เช่น โคลงหรือมุขไชยของลานนา แต่ที่เป็นต้นแบบบันทึกการเดินทางอย่างจดหมายเหตุ คลุกเคล้าด้วย จดหมายรัก คือ กำสรวลสมุทรที่รู้จักกันดีชื่อ กำสรวลศรีปราชญ์

**นิราศ หรือ เพลงยาว** คือ กลอน มีรากเหง้าเก่าเดิมมาจากคำคล้องจองในชีวิตประจำวันของกลุ่มชนตระกูลไทย-ลาว การเขียนนิราศอาจเป็น บันทึกการเดินทางและการอ่านเพื่อเข้าถึงเรื่องเล่าท้องถิ่น

บันทึกการเดินทางอย่างจดหมายเหตุ แล้วคว้าครวญหวอนในลักษณะจดหมายรัก  
คงเป็นที่นิยมกว้างขวางตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศสืบมาจนถึงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ  
ก่อนเสียกรุงเมื่อ พ.ศ.2310 เพราะมีต้นฉบับเพลงยาวตกทอดมาจำนวนไม่น้อย รวมถึงเพลงยาวความเก่า  
ขณะที่ เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา ในปลายรัชสมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราช  
นั้นก็ถือเป็นลักษณะหนังสือสนเท่ห์ อิงกับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในเรื่องพุทธทำนาย

นิราศที่ปรากฏในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดให้ทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับเมืองจีน  
พระยามหาอำมาตย์ที่ไปด้วย ก็แต่งบันทึกการเดินทาง เรียกกันภายหลังว่า นิราศกวางตุ้ง

ยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์กลอนนิราศที่ถือว่าเป็นเรื่องแรก คือ เพลงยาวนิราศรบพม่าทำดินแดง  
พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช  
นิราศเรื่องทรงพระราชนิพนธ์เมื่อคราวศึกรบพม่าที่ตำบลทาดินแดง พ.ศ.2329 ปีเดียวกับที่ **สุนทรภู่**  
เกิดที่วังหลังพอดี

อีกบทหนึ่งคือเพลงนิราศที่เป็นพระราชนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวิมลวงศาธิบดี  
ซึ่งจะต้องทรงแต่งอย่างชำนาญมาแต่ครั้งรับราชการอยู่กรุงศรีอยุธยาแล้ว

เพลงยาวที่แต่งอย่างนิราศมีต้นฉบับเหลืออยู่ให้เห็นเป็นหลักฐานคือเพลงยาวของหม่อมอมรินทรเสนถือเป็นเก่าที่สุด  
และตำนานท้าวปาดิตนางอรพิม ตำนานเมืองพิมายที่เขียนในสมัยกรุงธนบุรีต้นฉบับคนพบที่พระราชวังหลัง  
หรือบริเวณโรงพยาบาลศิริราชในปัจจุบัน เป็นลักษณะกลอน 8 ที่สงฆ์ผู้สัพเพทวาร

**จากนั้นได้มีพัฒนาการสืบมาจนถึงนิราศแบบสุนทรภู่ และลีลากลอน 8  
แบบสุนทรภู่ยุคต้นกรุงเทพฯ ที่บรรดาภิกษุหลังถือเป็น 'ครู'  
แล้วนิยมแต่งนิราศแบบสุนทรภู่กันอย่างแพร่หลายมาจนถึงทุกวันนี้**